

АВТОТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУНТАЗАМ ЙЎНАЛИШИДА ИШЛАЁТГАН ҲАЙДОВЧИЛАР МЕҲНАТИГА ҲАҚ ТЎЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Жабборов Дилшод Бахромович

Жиззах политехника институти катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада йўловчиларга хабари бор мунтазам йўналишида ишлаётган ҳайдовчилар меҳнатиغا ҳақ тўлаш хусусиятлари талқин этилган ҳамда унинг амал қилиш тамойиллари ва рағбатлантириш усуллари ўрганилган ҳайдовчилар меҳнатиغا ҳақ тўлаш хусусиятлари нуқтаи назаридан самарадорлигини ошириш бўйича илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқилган.

Таянч иборалар: тариф, ставка, ҳайдовчиларнинг асосий иш ҳақи, меҳнат учун рағбатлантириш, алгоритм.

IMPROVING THE PAYMENT OF DRIVERS WORKING IN THE FIELD OF TRANSPORTATION IN THE FIELD OF MOTOR TRANSPORTATION

JABBOROV DILSHOD BAXROMOVICH
Senior teacher of Jizzakh Polytechnic Institute

Annotation: The article explains the features of remuneration for drivers working on regular routes, aware of passengers, and also develops scientific and practical recommendations for improving its effectiveness in terms of the characteristics of remuneration for drivers, studying its principles and methods of stimulation.

Basic terms: tariff, rate, base salary of drivers, incentives for work, algorithm.

Мамлакатимизда транспорт хизматларини кўрсатишнинг ҳар томонлама ривожланиши, бу борада инновацион механизмларни такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Соҳадаги ислохотларни янада чуқурлаштиришда “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармон билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси муҳим дастуруламал бўлиб хизмат қилади. Унда аҳолига транспорт хизмати кўрсатишни тубдан

яхшилаш¹, йўловчи ташиш хавфсизлигини ошириш ва атроф муҳитга зарарли моддалар чиқишини камайтириш, ҳар томонлама қулай янги автобусларни сотиб олиш, автовокзал ва автостанцияларни қуриш ҳамда реконструкция қилиш; йўл инфратузилмаси қурилиши ва реконструкция қилинишини давом эттириш, энг аввало, минтақавий автомобиль йўллари ривожлантириш, хўжаликлараро қишлоқ автомобиль йўллари, аҳоли пункти кўчаларини капитал ва жорий таъмирлаш вазифаси белгиланган.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10.02.2019 йилдаги “Транспорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги фармонига биноан Ўзбекистон автомобиль транспорти агентлиги негизида Ўзбекистон Республикаси Транспорт вазирлиги ташкил этилди. Мазкур вазирлик транспортнинг барча турларини ягона транспорт тармоғига интеграциялашуви ва янги самарали транспорт-логистика тизимларидан фойдаланган ҳолда уйғунликда ривожлантиришга йўналтирилган ягона давлат транспорт сиёсатини ишлаб чиқиш ва транспорт-логистика хизматлари бозорини ривожлантиришни рағбатлантириш, уларнинг барча тоифадаги истеъмолчилар учун оммабоплигини таъминлаш, шунингдек, соҳага инвестицияларни жалб этишга йўналтирилган транспорт соҳасидаги ягона таъриф сиёсатини амалга ошириш ва бошқа бу борадаги муҳим вазифаларни бажариш кўрсатилган. Мазкур фармонда “Шаҳар, шаҳардан ташқари, шаҳарлараро ва халқаро йўналишларда автомобиль транспортида юк ва йўловчилар ташишни амалга ошириш учун лицензия бериш ва уларнинг амал қилиш муддатини узайтиришдан тушадиган давлат божи маблағаларининг 40 фоизи Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетига Вазирлик ва унинг ҳудудий бўлинмаларини таъминлаш харажатларини молиялаштириш учун йўналтирилиши белгиланган.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли фармонининг 1-илоvasи «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси». // Lex.uz.

Шу ўринда йўловчиларнинг хабари бор мунтазам (регулярный) йўналишида ишловчи автотранспорт восталари (автобус, митти автобус) ҳайдовчилари учун қоидага мувофиқ меҳнатга ҳақ тўлаш тизимида вақтбай ва ишбай мукофот тўланиши қўлланилади. Эълон қилинган йўналиш жадвал бўйича ишловчи ҳайдовчилар учун вақтбай мукофот тизими ишланган соатлар учун асосий иш ҳақининг соатбай тариф ставкаси бўйича тўлаш ҳисобланади.

Бундай туркумдаги ҳайдовчилар учун қайсиқим бирлашган, қўшма давлат корхоналарининг шаҳар (қишлоқ) бошқармасига қарашли шахсий мулкчилик турида тарифдаги маош миқдори 7-8 тариф даражасида белгиланади, бунда албатта ишчиларнинг меҳнат фаолиятидаги малакалари ва мутахассислик шароит ҳисобга олинади (автотранспорт воситаларининг узунлик ўлчови, йўналишларидаги мавжуд тармоқларда йўл ҳаракатидаги тезлик). Автотранспорт воситаларини бошланғич ҳаракат манзилларида автобус ишини тўлдириш учун йўналиш жадвали эълон қилинмаган йўналишларда ишловчи ҳайдовчилар учун нисбий-мукофот тизими қўлланилади.

Ушбу йўналишдаги тартибни қўллашда ҳайдовчиларнинг асосий иш ҳақи автотранспорт воситаси ичида йиғилиб, ҳисобга олинган вақт мобайнида вужудга келган фойданинг фоизларда ифодаланган миқдорида амалга оширилади. Ҳайдовчиларнинг меҳнатига ҳақ тўлашнинг белгиланган катталиги иш берувчилар ва улар (ҳайдовчилар) ўртасидаги тузилган шартнома асосида амалга оширилади, шунингдек ишловчилар жамоавий шартнома ва яқка ҳолатдаги меҳнат шартномасини ҳам қайд қилинишига эришишилари лозим. Йўловчи автотранспорт корхоналарини ҳайдовчи ходимлар билан таъминланиши, асосан давлат корхоналарини йўловчилар ташишдаги доимий йўналишдаги таҳлили шуни кўрсатдики ҳайдовчи ходимлар меҳнатга ҳақ тўлашнинг даражаси ва тизимидан қониқмасликлари аён бўлмоқда. Бу йўналишида меҳнат бозорида ҳайдовчи ходимларга бўлган талаб уларнинг таклифларига ёки тақдимларига нисбанат анча юқоридан ва

бу борадаги талаб фақат вақтинчалик келганлар билан (яъни мигрантлар билан) асосан қониқтирилади. Йўловчилар хабари бор доимий йўналишларда ишлаётган ҳайдовчиларга ҳақ тўлашнинг юқоридаги нотугал шаклининг ҳаракатдаги тизимини аниқлаб берувчи омилларидан бири ҳисобланади, бу эса ўз навбатида белгиланган ҳақиқий амалдаги йўналиши тизимининг ва уларнинг меҳнат фаолиятининг мураккаблигини ҳисобга олинмаганлигидандир. Ҳақ тўлашнинг ҳаракатдаги тизимида фақат икки турдаги омиллар: техникавий (йўловчи автотранспорт востасининг габарит узунлиги ва йўловчи сиғдира олиш қобилияти) ва ташкилий (йўналиш бўйича ҳаракат вақтида амал қилиш ва жадвал бўйича қатновларни бажариш) эътиборга олинади.

Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, юқорида кўрсатилган омиллар гуруҳи ёки тури ҳайдовчиларнинг ҳақиқий йўналишидаги (маршрут) қийинчиликлари катта фарқ билан жуда бўш ифодаланган.

Кўпгина ҳолларда кўрсатилган қийинчиликлар ташкилий-ҳаракат омиллари тури (гуруҳ)га боғлиқ (йўл ҳаракатидаги тезкорлик, йўлнинг ўтказиш қобилияти чорраҳалардаги светофорни бошқарувнинг оралик вақти(частотаси) ва тўхташ манзиллари, тўхташ манзилларининг ўтказиш қобилияти, йўналишлардаги йўловчилар оқими, йўналишнинг масофасига ва мослашишига (конфигурация)нинг қайсиқим меҳнат ҳақ тўлашнинг ҳаракатдаги йўналишларида амалий тарзда эътиборга олинмаган.

Алгоритмларнинг меҳнат фаолиятини ҳар томонлама ишлаб чиқишининг кетма-кетлиги автобус бошқарувидан андозавий ҳаракатининг (ёки шаклан ҳаракатининг) алгоритмини тузиш имокниятини вужудга келтиради, уларни мантиқий шароитларда бажарилишини (жадвал 2). Шунингдек автобусни бошқаришда алгоритмнинг муомилавий хусусиятларининг шаклини ёки андозасини ҳаётга татбиқ этиш лозимлигини кўрсатади (жадвал 1).

Жадвал 1

Автобус бошқарувидаги муомала хусусиятлари

Тартиб рақами	Автобусни бошқаришдаги муомала кўришини
1.	Тўғри чизиқли ҳаракат
2.	Доимий тезлек билан ҳаракатланиш
3.	Бекат жойдаги “ҳозиржавоблик”ка алмашиб киритилиши
4.	Бекат жойидаги “ҳозиржавоблик”дан “чўнтақдан” чиқилишининг алмашиниши.
5.	Бекат жойидан “ҳозиржавобсиз” “чўнтақсиз” алмашиб туриш
6.	Ўнгга бурилиш
7.	Чапга бурилиш Жойидан кўзғалиш
8.	Бекат жойидан “ҳозиржавоблик” бўлган ҳолда силжиш
9.	Бекатгача тўхтамоқ, секинлатмоқ
10.	Тезликни ошириш, юқори узатишга ўтиш
11.	Тезликни пасайтириш, пастки узатишга ўтиш
12.	Қайта сарфланиш
13.	Ўнгга равон, силлиқ бурилиш
14.	Чапга равон, силлиқ бурилиш
15.	Пастликка қараб ҳаракат
16.	Юқорига (дўнглик) қараб ҳаракат
17.	Ҳайдовчининг бекат жойидаги (тўхташ манзили) фаолияти

Бизнинг фикримизча автомобиль транспорти хизмати бозори ҳолатини баҳолаш, мунтазам йўналишида ишлаётган ҳайдовчилар меҳнатига ҳақ тўлашни такомиллаштириш, унинг ўзгариш истикболлари ва тенденцияларини таҳлил этиш бўйича тадқиқотларни олиб бориш натижасида тармоқнинг узоқ муддатли стратегияси, унинг жорий сиёсатига бевосита таъсир этади ҳамда молиявий, иш кучи ва моддий-техник ресурсларга бўлган эҳтиёжни аниқлашга ва уни ривожлантиришнинг стратегик концепциясини такомиллаштиришга асос бўлади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли фармонининг 1-илоvasи «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси». // Lex.uz.